

UDK 378-057.175:811.124'02+811.14'02"1945/1955"
 929Bradač F.:929Grošelj M.:929Sovre A.
 1.01 Izvirni znanstveni članek
 Prejeto: 29. 11. 2013

David Movrin*

*Fran Bradač, Milan Grošelj, Anton Sovre: klasična
 filologija na Univerzi v Ljubljani po letu 1945*
*Fran Bradač, Milan Grošelj, and Anton Sovre: Classics at the
 University of Ljubljana after 1945*

Izvleček

Kljub fragmentarnemu značaju ohranjenega gradiva slovenski arhivi razkrivajo veliko podatkov o tem, kako se je partija po prevzemu oblasti leta 1945 lotila Univerze v Ljubljani. Slovenski profesorji latinščine in grščine – Fran Bradač, Milan Grošelj in Anton Sovre – so bili obsojeni na težavno igro, kjer so skušali ohraniti ideološko sprejemljivo fasado in obenem obvarovati nekaj minule avtonomije.

Abstract

Despite the fragmentary character of the material, Slovenian archives reveal quite a bit of information on how university was subjugated after the Communist Party takeover in 1945. Slovenian professors of classics – Fran Bradač, Milan Grošelj, and Anton Sovre – played a difficult game of keeping up ideologically acceptable appearances while striving to preserve some bygone autonomy.

V vsesplošni zmešnjavi poletja 1945 je komaj kdo opazil tiho upokojitev Frana Bradača (1885–1976), najstarejšega profesorja v klasičnem seminarju na Univerzi v Ljubljani in njegovega dolgoletnega predstojnika.¹ Redki, ki so jo opazili, so o tem molčali; prihajajočim generacijam ni nikoli uspelo prebiti tega zidu molka. Še v letu

* Doc. dr. David Movrin, Oddelek za klasično filologijo Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2; e-naslov david.movrin@ff.uni-lj.si

1 Članek prinaša prevedeno, skrajšano in na precej mestih dopolnjeno poglavje »The Anatomy of a Revolution: Classics at the University of Ljubljana after 1945« iz monografije *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain* (Ljubljana, Varšava, Budimpešta: Znanstvena založba FF, Collegium Budapest Institute for Advanced Study, Fakulteta *Artes liberales* Univerze v Varšavi, 2013). Študijo je omogočila podpora nemške raziskovalne ustanove Fritz Thyssen Stiftung v okviru mednarodnega projekta »Gnothi seauton – Classics and Communism«, ki so ga na raziskovalnem inštitutu Collegium Budapest vodili Jerzy Axer, György Karsai in Gábor Klaniczay. Kot podoktorski projekt Z6-4163 jo je podprla tudi ARRS. Za neprecenljivo pomoč pri pripravi besedila, zlasti pri prevajanju gradiva in iskanju citatov, se na tem mestu zahvaljujem Doroteji Novak. Napake, ki so v besedilu še ostale, so seveda moje.

2009 niso fakultetne kronike v Bradačevi upokojitvi videle ničesar posebnega.² Toda njegovo nenadno in nepojasnjeno izginotje je bilo vsaj nekoliko nenavadno, Bradač je bil prvi redno nastavljeni profesor v klasičnem seminarju na mladi univerzi³ in torej eden izmed njegovih ustanoviteljev. Po študiju na Dunaju, v Zagrebu, v Pragi in v Berlinu je leta 1923 postal docent v Ljubljani. Pisal je študije o grški drami, o Sapfo in Katulu, ter si na različne načine prizadeval ustvariti podlago za klasično izobrazbo v novi državi. Izdal je grško slovnico ter več slovarjev, med njimi tudi latinsko-slovenski in slovensko-latinski slovar, ki sta za več desetletij ostala standardni učni pripomoček. Posebej se je posvečal prevajanju. Izdal je prevod lirične poezije (Katul, Tibul, Propercij) in grške dramatike (Eviprid, Aristofan); zanimal se je tudi za ostale zvrsti in književnosti in med njegovimi predvojnimi prevodi so denimo Charles Dickens, Honore de Balzac in Jan Karafiat. Svoj eklektični pristop je ohranil tudi v kasnejših letih s prevodom Vergilijeve *Eneide* in z *Dobrim vojakom Švejkom* Jaroslava Haška.⁴ Toda njegova pedagoška in literarna dejavnost nista imeli pri njegovi akademski usodi leta 1945 nikakršne vloge.

Mehanika njegove upokojitve je znana.⁵ Politika in akademska sfera sta trčili že kdaj prej, denimo ko je med okupacijo devetnajst profesorjev in asistentov izgubilo svojo službo. Ne glede na nelaskavost teh zgledov se jim je partija takoj po prevzemu oblasti leta 1945 odločila slediti z novo čistko na Univerzi. Prvega junija je Milan Vidmar vprašal rektorja univerze Milka Kosa, »kako je z ureditvijo personalnih zadev na univerzi, ker vlada pričakuje, da se to čimprej izvrši«. Rektor je vztrajal, da je to vprašanje pod njegovo pristojnostjo, ter se skliceval na obstoječo zakonodajo ter poskušal zaščititi avtonomijo univerze. Njegove poglede je podpiral tudi univerzitetni senat. Ferdo Kozak, novi minister za prosveto, se z avtonomijo univerze ni preveč ukvarjal. Izjavil je, »da smatra izvršitev

-
- 2 Vse to je ustvarilo plodna tla za defamacijo. Preden sem našel spodaj omenjeno dokumentacijo, sem naletel na tri različne in deloma nasprotujoče si govorce, ki so skušale »razložiti« njegovo zgodnjo upokojitev.
 - 3 Njegov predhodnik Jan Lünak (rojen 1847), nekdanji profesor v St. Petersburgu, Moskvi in Odesi, je bil že upokojen, ko je začel učiti v Ljubljani, kjer je univerza nastala leta 1919. Tja ga je leta 1920 povabil prijatelj, deloma zato, da bi zmanjšal profesorjevo finančno stisko, potem ko je oktobrska revolucija nacionalizirala njegove prihranke in pokojninski sklad, 49,300 »zlatih rubljev«. Lünak je bil 13. 11. 1920 imenovan za »kontraktualnega rednega profesorja za klasično filologijo«. Njegova pogodba se je iztekla leta 1929; »pogajanja za obnovev kontrakta med filozofsko fakulteto in gospodom prof. dr. Lunjakom niso imela uspeha«, zato se je vrnil v Prago. Do ljubljanskih univerzitetnih krogov očitno ni čutil posebne hvaležnosti, njegova *Bibliotheca Lunakiana* je v oporoki pripadla Karlovi univerzi. Dokumenti so ohranjeni v SI-ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Ivan Lunjak«. Več o njem piše Karel Svoboda, *Antika a česká vzdělanost od obrození do první světové války* (Praga: Nakl. Československé akademie věd, 1957), 221–22; na knjigo me je prijazno opozoril vsestranski Vojtěch Hladký.
 - 4 Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač.« Glej tudi Kajetan Gantar, »Bradač, Fran,« v *Enciklopedija Slovenije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987).
 - 5 Aleš Gabrič, »Odpuščenje profesorjev Univerze v Ljubljani zaradi politično-ideoloških vzrokov,« *Objave* 6 (2000): 14–19.

pregleda vsega osebja na univerzi potom terenskega odbora OF kot popolnoma umestno in odgovarjajoče sedanjim izrednim razmeram, kajti v sklopu univerze je razumeti tudi terenski odbor OF. Jugoslovanski zakoni imajo veljavo le, v kolikor se dajo spraviti v sklad z zakonodajo osvobodilne borbe. Uredba te so pa tudi terenski odbori.«⁶ Po tej kraljevsko subtilni pravni interpretaciji je njegovo ministrstvo začelo izdajati dekrete, ki jih je univerza lahko le še sprejela kot *fait accompli*. Tako konceptualno kot strukturno je bil njen glavni odlok z dne 10. avgusta kopija analognega dekreta, ki ga je izdalo »sodišče časti« na Univerzi v Beogradu 19. maja 1945.⁷

Toda srbsko »sodišče časti« si je vzelo več kot pol leta časa, preden je izreklo svojo »razsodbo«. Zapustilo je obsežno dokumentacijo o pravno absurdnih »kaznivih dejanjih proti časti in dolžnosti« obtoženih, ki so denimo srbskega klasičnega filologa Veselina Čajkanovića stala njegovega položaja – in življenja.⁸ Srbski zgodovinarji danes sodijo, da je to početje pomenilo temelj za partijsko »duhovno prenovo« univerze; »to je bil samo eden od načinov, s katerimi si je partija utirala pot k vzpostavljanju popolne državno-partijske

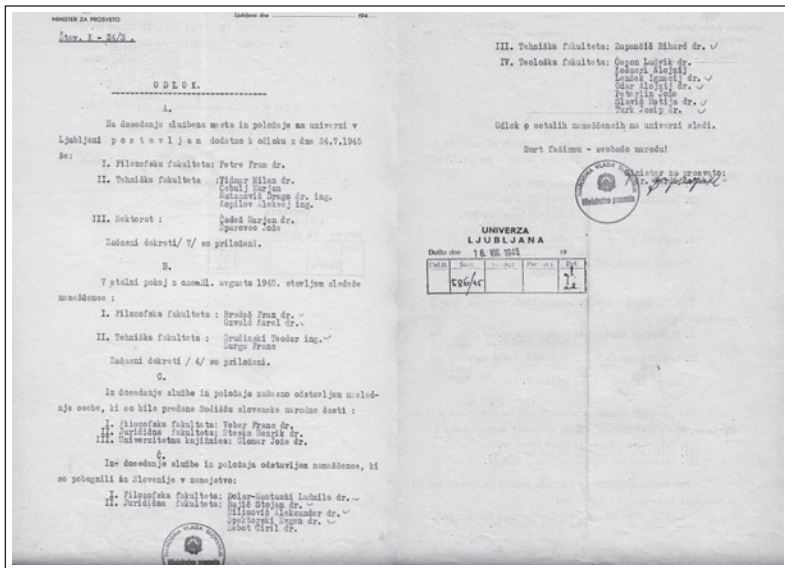

Fran Bradač. (Slikovna zbirka NUK)

6 Gabrič, »Odpuščanje profesorjev Univerze v Ljubljani,« 14–19.

7 Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića: Represija u Srbiji 1944–1953* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 284–85. Za sam arhivski dokument glej SI-ZAMU, »Rektorat IV–246, Univerzitetno osebje – ponovna imenovanja, razrešitve.«

8 Dokumentacijo navaja študija Milene Jovanović o klasični filologiji v Srbiji leta 1944/45 na primeru Veselina Čajkanovića, objavljena leta 2013 v zgoraj omenjeni monografiji *Classics and Communism*. Ironija usode je hotela, da je bil ravno Čajkanović ocenjevalec pri Bradačevi habilitaciji 9. februarja 1934, ki sta jo podpisala dr. Balduin Saria in dr. Jakob Kelemina. »Bradačevi radovi nisu veliki po obimu,« je takrat napisal, »ali oni imaju svoju vrednost i daju nam dokaza o lepim sposobnostima svoga autora. G. Bradač ume, da nadje problem, i o stvarima koje raspravlja dobro je informiran. U naučnom radu originalan je i ima poleta, ali je u isto vreme i obazriv in skrupulozan. Prema svemu ovome mišljenja sam, da g. Bradač ima dovoljno naučnih kvalifikacija za stepen vanrednog profesora univerziteta.« Prim. Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani (ZAMU), »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač.«

Odlok, ki ga je sredi avgusta 1945 podpisal novi minister za prosveto dr. Ferdo Kozak; na seznamu so ljudje, ki na univerzi niso bili več zaželeni, poleg Frana Bradarja tudi klasični filolog dr. Joža Glonar, ki je pred vojno prevedel Petronija in Tadeusza Zielińskiego. (ZAMU, Rektorat IV-246, univerzitetno osebje)

kontrole nad univerzo in izobraževalnim sistemom.⁹ Slovenski epigoni srbskih »sodnikov« so po drugi strani svoje delo končali v treh mesecih in za seboj praktično niso pustili sledi.¹⁰ Vladni odlok, ki ga je Fran Bradarč skupaj z ostalimi žrtvami čistke dobil v začetku avgusta, ni navajal nobenih razlogov za upokojitev in je bil v tem smislu neizpodbiten. Zgodovinarjem preostane danes zgolj ugibanje o vzrokih tako usodne odločitve, ki je imela za posledico uničeno življenje. Toda vsaj v Bradarčevem primeru je ohranjen dokument, ki ga je izdal »Oddelek za sledenje in informiranje« slovenske Udbe v novembru leta 1947. Ponuja redke vpoglede v mentaliteto ljudi, ki so imeli takrat v rokah škarje in platno.¹¹

Bradarč Franc, star cca. 60 let, univerzitetni profesor v pokoju, po narodnosti Čeh, stan. Gradišče 8/b. – V bivši Jugoslaviji je bil klerikalno-anglofilsko nastrojen. Služboval je na univerzi. – Med okupacijo je bil simpatizer mo[dre]-ga[rde]. Proti

9 Cvetković, *Između srpa i čekića*, 288.

10 Med desetletji, ki so sledila, so preostali dokumenti povečini izgubili svojo prepričevalno moč. Univerza v Ljubljani je leta 1998 rehabilitirala svoje profesorje, ki so bili žrtve čistk, glej Tone Wraber, »Poročilo o delu 1. komisije za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev,« *Objave* 6 (2000): 11. Medicinska fakulteta v Beogradu je naredila podobno v letu 2001; prim. Cvetković, *Između srpa i čekića*, 286.

11 SI-AS 1931-II 007, Lm 0011520. Podpisnik karakteristike Franc Stadler je bil nato leta 1952 imenovan za »narodnega heroja« zaradi serije spektakularnih umorov slovenskih političnih in mnenjskih voditeljev v letu 1942, med njimi nekdanjega bana Marka Natlačena ter katoliškega misleca Lamberta Ehrlicha.

partizanom in OF se je vedno izražal, da so banditi. Na njegovo stanovanje so pogosto zahajali Italijani, s katerimi se je spuščal v politično debato proti OF. Naši aktivisti so se ga bali in izogibali. Vso dobo okupacije je bil še nadalje uslužben na ljubljanski univerzi. Največ se je družil z Resman Lojzetom in Andrejkom, polkovnikom bivše jugoslovanske vojske, katera stanujeta istotam in sta ravno tako nasprotnika OF. – Po osvoboditvi je bil takoj upokojen. Naši oblasti je nasproten in še vedno anglofilsko nastrojen. V začetku ni imel volilne pravice, niti ni član OF. Pozneje je volilno pravico dobil na podlagi intervencije. Na domu se sedaj ne družijo z nikomer. Po mestu pa ga je večkrat opaziti z nepoznanimi ljudmi. Na terenu je v dobrih odnosih s Perme Viktorjem, Igriška 3, kateri je ravnotako nasprotnik OF. – Po značaju je miren, zahrbtn in hinavski. – Premoženja nima in se preživlja s pokojnino. – Žena Boža, stara cca. 60 let, gospodinja, je po narodnosti Čehinja. V političnem oziru je bila enaka možu, kakor še danes se ne strinja z našo oblastjo. Mnogo je imela za kritizirati mladinsko progno, katero je podcenjevala in govorila, da bodo s proge prišle nazaj vse mladinke moralno pokvarjene. Je odkrita nasprotnica naše oblasti. – Hčerka Zorka, učiteljica, ne stanuje sedaj pri starših, ker se v političnem oziru ne razumejo. Naklonjena je ljudski oblasti, ni pa zanesljiva. Med okupacijo je imela ljubavne razmere z nekim Italijanom, kateri je po osvoboditvi ostal v Ljubljani in bil nekaj časa zaprt od naše oblasti. – Smrt fašizmu – svobodo narodu! [Podpisan] šef odseka – major Stadler Franc.

Dejstvo, da se je v Stadlerjevem poročilu Bradač, rojen na Dolenjskem, nenadoma prelevil v Čeha, lahko tu pustimo ob strani. Udba očitno ni zaznala protislovja v dozdevno italijanskih tendencah zakrknjenega anglofila. Toda Bradač je bil bolj dosleden. Njegova italijanska naveza ni bila rezultat njegovih političnih prepričanj, temveč sad hčerkinega zasebnega življenja. Zorka Bradač se je očitno požvižgala na politične nalepke; pred vojno je hodila s Sergejem Kraigherjem, pomembnim komunistom, ki je desetletja kasneje, leta 1981, v letu po Titovi smrti, postal nič manj kot predsednik predsedstva SFRJ, torej nekakšen predsednik Jugoslavije. Toda srce je muhast gospodar in med vojno se je zaljubila v svojega učitelja italijanščine Attilia Budrovicha,¹² ki je bil član *Partito nazionale fascista*.¹³ Budrovich se je rodil v Splitu leta 1913 in je že pred vojno prišel v Ljubljano. Znal je nekaj hrvaščine in slovenščine ter se je kot klasični filolog hitro spoprijateljil z očetom svoje nove izvoljenke. Fašistične oblasti, ki so ga zaposlile, so ga naposled prisilile, da je pustil službo, ker je kot pripomoček pri pouku nespametno uporabil delo Prežihovega Voranca, zaprtega levičarskega pisatelja. Kljub temu se je po italijanski kapitulaciji leta 1943 vrnil k svojemu dekletu v Ljubljano; za nekaj časa si je pridobil nazaj celo svoje delovno mesto. Maja 1945 je bil aretiran. Zorka Bradač je uporabila svoje partijske zveze in ga po štirih mesecih rešila iz ječe; toda še vedno je ostal *persona non grata* in leta 1948 je moral naposled zapustiti tako dekle kot

12 Borut Pečar in Zorka Bradač, *Sijaj resnice* (Grosuplje: Mondena, 2005), 131–38.

13 »È nominato delegato commissariale il fascista dott. prof. Attilio Budrovich.« Emilio Grazioli, »Sottoposizione a vigilanza dell' Associazione musicale di Lubiana,« *Bolletino Ufficiale per la provincia di Lubiana* 1, št. 71 (1942): 558. Politični kontekst obravnavata Tone Ferenc, *Fašisti brez krinke: Dokumenti 1941–1942* (Maribor: Obzorja, 1987), 423, in Bojan Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995), 78–81.

Fotokopija iz Osebnih arhivov Titova Ljubljana, dne 16. dec. 1945
 Šolska kronika št. 11
 Izdane št. 126/145.

URADNO POTRDILJO:

Prijateljstvo tov.: dr. Bradač Fran oče: r. Bradač
 poklic: učitelj - - - - - rojstni: 16. III. 1897 kraj: Jama, Slovenija
 študij: Pravna, Bratstvo študij: Pravna
 3. je vpisan v naš volilni inenik 7/13 pod št. 15
 4. v času izpisa ni bil pod ozirom ali v službi skuparja ter niti
 delavca, učitelja, funkcionarja ali aktivni član kvisalistkih organizacij.
 5. ni bil član ali drugi javni službi,
 6. niti član ali članica drugega društva ali združenja.
 7. ni bil član ali članica drugega društva ali združenja.

Sart izpisa - svoboda narodni

Na potrdilo se izdaja na podlagi
 1. člena o upoštevni pravici do izpisa
 št. 27.10.45. ter je pristoje tako po
 št. 6. člena o izpisu.

Šolska kronika št. 11 Ljubljana, dne 16. dec. 1945

URADNO POTRDILJO:

Pravico se prijatelj, da tov.: dr. Bradač Fran oče: r. Bradač
 poklic: učitelj - - - - - kraj: Jama, Slovenija
 študij: Pravna, Bratstvo študij: Pravna
 3. je vpisan v naš volilni inenik 7/13 pod št. 15
 4. v času izpisa ni bil pod ozirom ali v službi skuparja ter niti
 delavca, učitelja, funkcionarja ali aktivni član kvisalistkih organizacij.
 5. ni bil član ali članica drugega društva ali združenja.
 6. niti član ali članica drugega društva ali združenja.

Sart izpisa - svoboda narodni

Na potrdilo se izdaja na podlagi
 1. člena o upoštevni pravici do izpisa
 št. 27.10.45. ter je pristoje tako po
 št. 6. člena o izpisu.

*Potrdilca, ki so jih Bradaču po izgubi delovnega mesta izdajali razni odbori.
 (ZAMU, IV-66, Fran Bradač; osebni arhiv Zorke Bradač)*

državo.¹⁴ Zgodba se zdi trivialna, vendar vse te drobnarije iz nasledlega ljubezenskega razmerja – *dulces exuviae*, bi napisal Vergilij – izdajajo logiko boja za oblast. Razmerja z Italijani sama po sebi niso bila hud problem, zato je Zorka Bradač leta 1945 lahko obdržala svoje učiteljsko mesto. Dejstvo, da je bil nekdo »nasproten naši oblasti« in za povrh še »klerikalno-anglofilsko nastrojen«, je bilo seveda nekaj povsem drugega in Fran Bradač se je moral upokojiti. Upokojitvev je pomenila zgolj prvi udarec naraščajoče represije in Bradač se je moral nato boriti za volilno pravico, za pokojnino¹⁵ in slednjič celo za stanovanje.¹⁶

V čem je bil pomen ukrasnih pridevkov, ki so Bradača tako drago stali? »Klerikalno« prepičanje je veljalo zlasti pri zaposlenih v šolstvu za izrazito problematično značajsko lastnost. Kot je nekoč pripomnil Edvard Kardelj, osrednji ideolog jugoslovanske partije in Titova desna roka, je bilo nepredstavljivo, da bi socialistično mladino

14 Aleksander Lavrenčič, »Izraz 'razrešeni' morda ni srečno podan z italijanskim terminom 'sospesi': O razrešitvi akademskih dolžnosti italijanskih honorarnih profesorjev in lektorjev,« *Kronika* 46, št. 1–2 (1998): 132–34. Za biografijo glej Luigi Ziliotto, »Ricordo di Attilio Budrovich,« *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria* 26 – N. S. 15 (2004): 247–251.

15 Za denarno *via crucis*, glej SI-ZAMU, »Rektorat IV, osebne mape profesorjev, Fran Bradač«. Bradač je kasneje opisoval pokojnino, ki jo je prejemal, kot »sramotno«, prisiljen je bil prejavati, da je lahko preživel; prim. Miran Sattler, »Znanec iz sosednje ulice: Dr. Fran Bradač,« *Ljubljanski dnevnik* 29, št. 8 (1965): 3.

16 Dokumentacijo hrani avtor.

vzgjali klerikalni ali liberalni učitelji; zaupati jo je bilo mogoče le pravim marksistom. Je nekdo, ki vzgaja klerikalni naraščaj, sploh še pravi učitelj? Bolje, da otrok ostane nepismen, je pribil Kardelj, kot da bi ga v šoli kvaril tak učitelj.¹⁷ Dober mesec kasneje je njegovo misel še jasneje razvil *Slovenski poročevalec*:¹⁸

Kaj bi slepomišlili! Naša Ustava sicer zagotavlja slehernemu državljanu versko svobodo in zaradi tega, ker hodi v cerkev, pri nas še nihče ni bil preganjan. Toda ali smo zato dolžni, da gledamo religiozne ljudi tudi v socialistični šoli, da uče eno, s svojim osebnim zgledom pa propagirajo drugo in tako demantirajo sami sebe ter zavajajo mladino v nejasnosti in dvome? Ne, takih dvoličnežev v socialistični šoli prav gotovo nismo dolžni trpeti in smo jih že predolgo trpeli, ker šola ni pekarna ali čevljarska delavnica, kjer je pač vseeno, če pripadajo mojstri in pomočniki temu ali onemu svetovnemu nazoru.

Oznaka »klerikalca« je bila že sama po sebi dovolj slaba; toda pridevnik »anglofilski« ni bil nič manj nevaren, zlasti v očeh partije, ki je drugo svetovno vojno označila za »imperialistično« in je na njenem začetku *urbi et orbi* razglasila, da so »angleški in francoski imperialisti sprožili nov konflikt«.¹⁹ To je poleg Bradača kmalu ugotovil še en univerzitetni profesor. Boris Furlan, pravnik, ki se je v Trstu pred vojno učil angleščine pri Jamesu Joyceu, je vojno vihro preživel v Londonu. Delal je za jugoslovansko vlado v izgnanstvu in po radijskih valovih sporočal zavezniške novice v okupirano Evropo. Po koncu vojne se je leta 1945 vrnil v Slovenijo. Najprej je postal dekan Pravne fakultete, vendar ga je njegova apulejevska radovednost vodila v niz nadaljnjih nepremišljenih dejanj; na skrivnem je zagrešil celo prevod Orwellove *Živalske farme*. Kot dekan si tega najbrž ne bi smel privoščiti; ljubljanski študij prava se je hitro razvijal v vse drugačno smer in leta 1947 sta bila dva klasična filologa bolj ali manj osamljena gosta pri njegovih predavanjih o grški pravni filozofiji. Eden izmed njiju se takole spominja tistih dni:²⁰

Tisto leto sva [z Lojzetom Rebulo] poslušala [Furlanovo] predavanje o grški pravni filozofiji, predavanje, ki je imenitno dopolnjevalo Sovreta, ko je tisti semester predaval grško filozofijo. Poleg enega do dveh juristov sva bila edina poslušalca. Tako je imel Furlan svoje predavanje kar v sobi dekanata. Tisto leto je bil namreč dekan juridične fakultete. Junija je svoje predavanje zaključil: »Samó malo in se ne bomo videli in spet malo in se bomo zopet videli²¹ ... Jeseni bomo nadaljevali s svojimi razmišljanji o razvoju pravne misli v antiki ...« Še isti večer pa so ga zaprli in še isto poletje je bil obsojen na smrt.

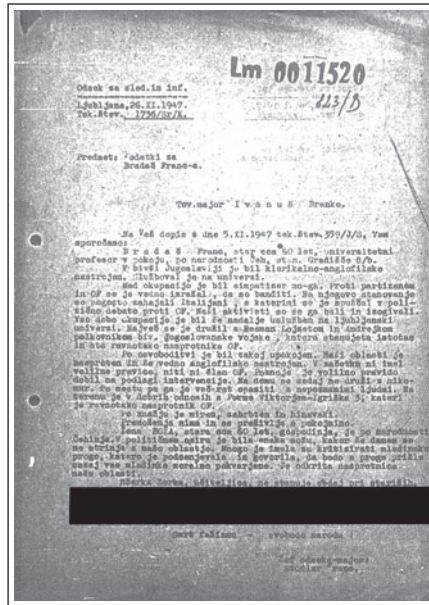
17 SI-AS 1589-III 1.6, »Zapisnik VII. razširjenega plenarnega zasedanja CK KPS,« 26–27. januar, 1952.

18 *Slovenski poročevalec*, 7. marec 1952, stran 3.

19 V resoluciji petega partijskega kongresa v oktobru leta 1940; analiziral ga je Svetozar Stojanović, »Varieties of Stalinism in Light of the Yugoslav Case,« v *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*, ur. Vladimir Tismaneanu (Budapest: Central European University Press, 2009), 395.

20 Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« v knjigi esejev Alojza Rebule *Skozi prvo zagrinjalo* (Celje: Mohorjeva družba, 1994), 12.

21 Prim. Jn 16,16.

Hinc illae lacrimae: dokument Udbinega "Oddelka za sledenje in informiranje," ki ga je novembra 1947 podpisal Franc Stadler; karakteristika kot osrednji problem omenja Bradačeve "klerikalno-anglofilske" tendence. (AS 1931-II-007, Lm11520)

»Nagodetov proces«, kot so ga kasneje poimenovali, je bil stalinistična sodna predstava, na kateri je bilo dvaintrideset intelektualcev obtoženih nezaslišanih zločinov, denimo pošiljanja sporočil tujim vohunom, s katerimi naj bi izzvali tujo intervencijo v Jugoslaviji.²² Za razliko od nekaterih kolegov je Boris Furlan navsezadnje ubežal smrti, na katero je bil obsojen. Leta 1947 je bilo to težko, a vsaj v teoriji izvedljivo. Fran Bradač, ki je očitno simpatiziral s »plavo gardo«, torej s preostanki jugoslovanske kraljeve vojske, je bil leta 1945 najbrž lahko vesel, da je preživel komunistični prevzem oblasti. Nekateri klasični filologi s podobnimi zvezami ga niso.²³

22 Osebno izkušnjo obsojenca je objavil Ljubo Sirc, *Between Hitler and Tito* (London: A. Deutsch, 1989), 110. Višje sodišče je leta 1991 sodbo razveljavilo. Podrobneje o Furlanu v delu *Usoda slovenskih demokratičnih izobražencev: Angela Vode in Boris Furlan, žrtvi Nagodetovega procesa*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana: Slovenska matica, 2001).

23 Za dva najbolj nadarjena, Ivana Hribovška in Janeza Remica, glej *Jutro pozabljenih: Antologija padlih, pobitih, zamočanih, prepovedanih, pozabljenih*, ur. France Pibernik (Celje: Mohorjeva družba, 1991), 218–37; 62–72. Ivan Hribovšek (1923–1945), pesnik, ki je ostal brez groba, je po tragični ironiji za seboj pustil rokopis s prevodom Sofoklove *Antigone*; za objavo ga bo v kratkem pripravil Brane Senegačnik. Drugi bodoči klasični filolog, Justin Stanovnik (rojen leta 1928), je leta 1945 preživel teharsko taborišče smrti, vendar so ga leta 1949 ponovno aretirali in odpeljali v drugo koncentracijsko taborišče, Strnišče pri Ptujju; šele leta 1950 je smel nadaljevati s študijem.

Nagodetov proces, kjer je bil dr. Boris Furlan (tretji z leve), dekan pravne fakultete, obsojen na smrt. Med študenti na njegovem zadnjem ciklusu predavanj o grški pravni filozofiji sta bila v letu 1947 klasična filologa Lojze Rebula in Stane Gabrovec skoraj edina poslušalca. (Muzej novejšje zgodovine, FS 3991-10, foto Božo Štajer)

Klasični seminar na univerzi je tako postal majhna in tesno povezana skupnost; nekaj starih študentov je vmes izgubilo življenje, nekaterim so nadaljevanje študija prepovedali,²⁴ novih pa skorajda ni bilo. Obvezne študijske krožke, ustanovljene, da bi študente podučili o dialektičnih spoznanjih *Kratkega kurza zgodovine VKP(b)*, Plehanova, Ždanova »in kar je bilo še take robe tistih dni«,²⁵ so filologi sistematično zlorabljali za pogovore o koreninah ter vzrokih slovenske državljanske vojne. »In seveda o tistih tisočih pomorjenih (število je bilo takrat še negotovo), ki so bili živi med nami v imenih klasičnih filologov Janeza Remica, Janeza Klariča, zgodovinarja Janeza Tominca in toliko drugih.«²⁶ Študenti so imeli dober razlog, da so živeli v neprestanem strahu pred tajnimi policijskimi vohuni in vohunkami.²⁷ Desetletja kasneje se je ena od njih na smrtni postelji opravičila človeku, ki ga je takrat ovajala.²⁸ Toda našli so tudi načine, s katerimi so si ustvarili prostor zaupanja, smeha in sproščenosti:²⁹

24 Marija Rus, ki je morala prekiniti študij – čeprav je njen oče umrl v taborišču Dachau; prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« 11.

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Ibid.

28 Tatjana Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009), 39.

29 Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« 11–12.

Naslednje leto se je naši že prijateljski družini pridružilo še eno brucovsko bitje. Videti je bilo čisto spodobno, z neverjetnim znanjem, s kar nič socialističnimi manirami, brez socialističnega slovarja. Naša kolegica [Marija Rus], ki še vedno ni smela nadaljevati študija, čeprav ji je oče umrl v Dachauu, je previdno svetovala: *Ne poznate komunistov, oni prav take pošiljajo, da špijonirajo, bodimo previdni*. Res smo naslednjo uro v krožku vzeli Ždanova čisto zares in takoj prihodnjo uro je sledilo neusmiljeno spraševanje. Mlado bitje je pogumno, čeprav z malo tresočim se glasom, odgovarjalo. Končno pa smo se le pristrčno nasmejali naši previdnosti in naši krožki so zopet postali prijateljski pogovori, s komentarji, s katerimi bi si zanesljivo prislužili kar nekajčasno preskrbo v Gran Albergo di Svoboda, kot smo imenovali zapore na Miklošičevi in Povšetovi. Le da je od sedaj naprej pri njih sodelovala tudi nova brucka, Erika Mihevc po imenu, bodoči Grošljev naslednik na oddelku za klasično filologijo. – Res čudovit seminar! Kaj vse si lahko slišal v njem, kakšne debate so odmevale od tistih belih sten, medtem ko je nekje od daleč odmevalo skandiranje parol proti sovražnikom socializma. Iz seminarja sva z Lojzeto odhajala v Ljudsko kuhinjo na kosilo in večerjo in med potjo prevajala v latinščino neštete parole, ki so zakrivale prazne izložbe in obetale skorajšnji socialistični raj, še prej pa pogin zlobnih sovražnikov. To prevajanje je bilo prijetno in radoživo, hujše je bilo, kadar je tulil iz zvočnikov glas državnega tožilca, ki je zahteval smrtno kazen za svoje obtožence.

Na srečo je režimski pritisk ublažila obrobnost oddelka. Partijski komite na Univerzi se je leta 1948 trpko pritoževal nad dejstvom, da »filologi nimajo nobenega kadra«, in poudarjal, da to nedopustno stanje traja že tri leta.³⁰ Študenti, ki so preživeli vojno in povojne čistke, so bili redki. Konec leta 1946 sta diplomirala dva, leta 1947 trije, v letu 1948 samo eden.³¹ Vsi ti so s študijem začeli, še preden se je leta 1945 znašel na črni listi. Položaj z bruci je bil še manj obetaven. Vladna odločitev, da latinščine in grščine v novih šolskih načrtih ne bo več, je povzročila, da kar 95 odstotkov srednješolskih profesorjev ni moglo več poučevati predmeta, za katerega so se šolali – in tudi potrebe po novih profesorjih kajpak ni bilo.³² Sporočilo je bilo jasno in med letoma 1948–49 sta v ljubljanskem klasičnem seminarju študirala le *dva* študenta. Številka je neverjetno nizka, še posebej če jo primerjamo s študenti slovenščine (168), ruščine (47), romanskih jezikov (24), germanskih jezikov (61), zgodovine (57), geografije (64), naravoslovja (92), matematike

30 SI-ZAL LJU 696 1.4, »Zapisnik sestanka univerzitetnega partijskega komiteja«, 15. oktobra 1948. Zapisnikar je najprej zapisal »na ideološki bazi«, nato je to prečrtal in raje napisal »na individualni način«. Člani partijskega komiteja so se naposled odločili, da bo treba »nekoga zadolžiti« in da bo moral nekdo »odgovarjati prav za ta oddelek«, vendar niso predlagali nobenih imen.

31 Podatki od maja 1945 do oktobra 1948 so objavljeni v knjigi *Kulturna politika Jugoslavije: 1945–1952; zbornik dokumenata*, vol. 1, ur. Branka Doknić, Ivan Hofman in Milič F. Petrovič (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2009), 507. Arhiv FF še vedno ni ustrezno urejen in dostopen javnosti (kar je v nasprotju z veljavno arhivsko zakonodajo); na srečo se je mogoče glede imen opreti na spomine enega takratnih študentov, Staneta Gabrovca: »Pogosto so se nama [z Lojzeto Rebulo] pridružili še obe Ljubljančanki, ki sta končavali svoj študij, Anica Jalen [pозneje Ana Šašel] in Marija Rusova, in Bojan Čop, ki ga je profesor Oštir pri svojih etimoloških interpretacijah že v prvem semestru z vso resnostjo spraševal, če ima on, bruc, kako drugo razlago pri njegovih etimoloških interpretacijah.« Kasneje je prišla zraven še »nova brucka, Erika Mihevc po imenu«. Prim. Gabrovec, »Pot v Emavs,« 10–12.

32 Glede na poročila Ministrstva za prosveto iz 1949 sta samo še dva klasična filologa učila svoj predmet. Ostali so se preusmerili k učenju slovanskih jezikov, kar je običajno pomenilo ruščino. Ibid, 511.

Milan Grošelj (sedi, prvi z desne) kot profesor na klasični gimnaziji v Ljubljani konec tridesetih let; v prvi vrsti druga z leve v belem stoji Ana Jalen, kasneje poročena Šasel, ki je nato v štiridesetih študirala klasično filologijo in je čez desetletja objavila serijo učbenikov z naslovom Fundamenta Latina; v njenem razredu sta bila še klasična filologinja Marija Rus in Janez Stanovnik, zadnji predsednik socialistične republike Slovenije (1988–90). Prvi z leve sedi zgodovinar Fran Zwitter. (Družinski arhiv Nade Grošelj)

ali fizike (93) in filozofije ali pedagogike (31) – torej z vsemi ostalimi oddelki tedanje Filozofske fakultete.³³

Labirinti akademskega preživetja

Pri profesorjih, ki so smeli ostati, ni šlo brez preverjanja. Milan Grošelj (1902–1979) je bil izvoljen za izrednega profesorja v novembru leta 1945, *en bloc* z ostalimi kandidati, ki so imeli naziv docenta in za katere je zdaj fakultetni svet sklenil, naj se »pozovejo na izpraznjena mesta« po poletnih čistkah, ki so obračunale z njihovimi predhodniki.³⁴ Eden izmed pogojev za nadaljnjo kariero je tičal v zadovoljivih odgovorih na »vprašalnike«, ki jih je zahtevala nova oblast. Med vojno je Grošelj na Filozofski fakulteti sodeloval z ilegalno socialno organizacijo Slovenske narodne pomoči (SNP)

³³ Ibid.

³⁴ Milan Grošelj je napredoval skupaj z docenti Stankom Lebnom, Francem Zwitterom, Antonom Ocvirkom, Gabrijelom Tomažičem, Stankom Škerljem, Almo Sodnik, in Oskarjem Reyo. SI-FF, Milan Grošelj, personalna mapa, »Izpisek iz zapisnika II. redne seje fakultetnega sveta FF,« 14. november 1945.

pri zbiranju hrane za ljudi, ki jim okupacijske oblasti niso izdale živilskih kart. Ta srečna okoliščina mu je – poleg njegovih znanstvenih kvalitiet – omogočila napredovanje na položaj, ki ga je zasedal po vojni. Leta 1949 je tako lahko poročal: »Med vojno sem delal na filozofski fakulteti za SNP, od osvoboditve dalje pri sindikatu na univerzi kot odbornik in sedaj drugič kot poverjenik humanistične skupine filozofske fakultete. Od osvoboditve dalje sem poslovodja Komisije za nostrifikacijo pri filozofski fakulteti; sedaj sem drugič imenovan za predsednika Komisije za profesorske izpite.«³⁵ Bržkone je prav njegova razvejana dejavnost obdržala oddelek pri življenju – vendar mu zagotovo ni pomagala pri pedagoškem delu. Grošelj je bil po Bradáčevem odhodu edini preostali klasični filolog. Skoraj leto dni je klasični seminar vodil sam, brez pomoči, nato pa se mu je pridružil Anton Sovre (1885–1963).

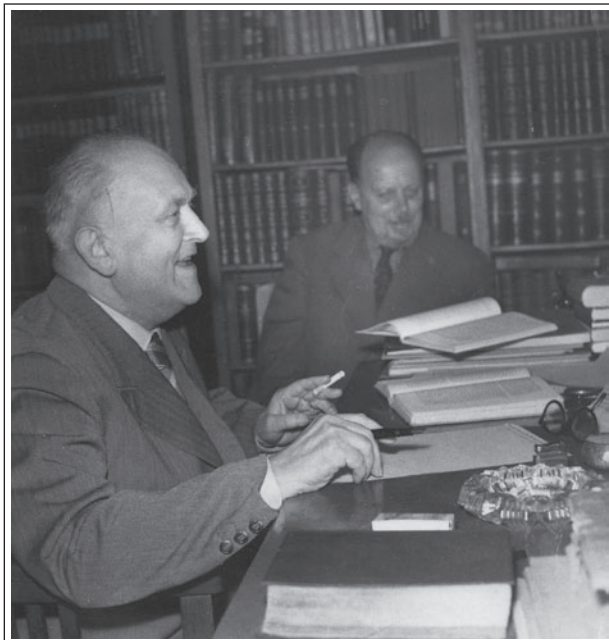
Sovre je bil šolski inšpektor in je v tem času že slovel kot izjemen prevajalec, znan pa je bil tudi po svoji relativni naklonjenosti oblastem; ta je med drugim temeljila na njegovem pogumnem, čeprav vse prej kot predrznem vedenju med vojno. Njegove tovariše, med drugim Jakoba Šolarja, so deportirali v koncentracijsko taborišče, Sovretu pa so okupacijske oblasti prizanesle. »Za narodno-obrambno delo sem bil konspirativno povezan z gručo tovarišev na prosvetnem oddelku, ki so bili vsi kot politični osumljenci poslani v Dachau in druga taborišča, mene pa ta usoda ni zadela, ker niso izdali mojega imena. Bil sem 'aktivist brez funkcije'. Moje delo pri tem je bilo poleg propagande v glavnem to, da sem zatiral med tovariši malodušnost in jim krepil voljo za vztrajanje, pospeševal pasivno resistenco, zagovarjal in kril osumljene ali obtožene učitelje in profesorje itd. Zloglasne spomenice, naperjene zoper partizane, nisem podpisal, poleg dr. Majcena menda edini uradnik Pokrajinske uprave, dasi je bila to nevarna zadeva.«³⁶ Sovre je bil eden izmed štirih predstavnikov slovenskega literarnega življenja, ki so svoje pozdravne spise objavili na naslovni strani *Slovenskega poročevalca* na dan, ko je partizanska vojska vkorakala v Ljubljano;³⁷ s tem si je pridobil dobro izhodišče za čas, ki je prihajal. Edina resna ovira za akademsko kariero je bilo dejstvo, da ni imel doktorata. Težavo, s katero so se takrat srečali še nekateri drugi univerzitetniki, je premostil vladni odlok o univerzitetnih oblastvih in učnem osebju, čigar sedmi paragraf je hitro opravil s takšnimi formalnostmi: »Za rednega in izrednega profesorja more biti pozvan priznan strokovnjak ne glede na formalne kvalifikacije.« Isti paragraf je zraven za dobro mero pribil: »Redni in izredni profesorji se morejo zaradi strokovne, moralne ali družbene neustreznosti odstraniti z univerze.«³⁸ Na podlagi tega parafrafa

35 SI-AS 1589 4481, »Vprašalna pola, Milan Grošelj,« 16. marec, 1949.

36 SI-AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre,« 16. marec, 1949.

37 Anton Sovre, »Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni,« *Slovenski poročevalec*, 9. maj 1945. Druge tri prispevke, objavljene pod portretom »Naš vodja – maršal TITO«, so podpisali Fran Saleški Finžgar, France Koblar in Oton Župančič.

38 Boris Kidrič in Ferdo Kozak, »Začasna uredba Narodne vlade Slovenije o univerzitetnih oblastvih in učnem osebju,« *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije* 1/2, št. 35 (1945): 158. Po isti uredbi je bil denimo z dekretom 30. avgusta 1945 kot profesor iz državne službe odpuščen kipar France Kralj.

Anton Sovre in Vladimir Bartol. (Slikovna zbirka NUK)

in mnenja dveh univerzitetnih profesorjev o njegovih kvalifikacijah je Sovre v aprilu 1946 postal izredni profesor.³⁹

Partija se seveda ni zanašala na samoocenjevanje univerzitetnih učiteljev v službenih vprašalnikih, še manj na strokovna mnenja njihovih univerzitetnih kolegov. Dosjeje univerzitetnih profesorjev je hranil Centralni komite, ocenjevali pa so jih zanje pooblaščen partijski funkcionarji. Klasična filologija je imela tu nekaj sreče. Ocenjevanje profesorjev so zaupali Jožetu Košarju (1908–1982), filologu, ki je pred vojno poučeval na klasični gimnaziji v Mariboru. Ko je bilo vojne konec, se je previdni Košar slednjič le odločil in junija 1945 zaprosil za sprejem v partijo. Zdi se, da ni bil preveč goreč in da tudi po sprejemu leta 1947 ni zbujal vtisa posebne zagrizenosti. Partijski kolegi so leta 1948 v Košarjevi karakteristiki zapisali: »Vse kaže, da čeprav se bo v znanstveni smeri še razvijal, vendar ne bo nikoli pravi, partijski aktivist, ki prenaša vse svoje sposobnosti v široko partijsko delo, najmanj pa pomagal pri reševanju trenutnih aktualnih problemov, ki jih mora pravi partijec sproti aktivno zagrabiti. Volje za dvig partijnosti ne kaže, priznava celo sam, da je individualist in komoden

39 SI-FF, Anton Sovre, personalna mapa, »Odlok ministrstva o postavitvi za izrednega profesorja,« 3. april, 1946. Profesorja, ki sta jamčila za Antona Sovreta, sta bila Milan Grošelj in Fran Ramovš. V letu 1951 je postal redni profesor; *ibid.*, »Odločba o imenovanju« 19. julija 1951, ki jo je podpisal Boris Zihlerl.

“Zahvaljeni, rešitelji, in iz veselih src pozdravljeni,” pozdrav Antona Sovreta partizanski vojski, ko je vkorakala v Ljubljano. Na isti strani je klasični filolog dr. France Koblar objavil nekoliko bolj zadržano meditacijo o “Svobodi, Pravici, Dobroti”.
(Slovenski poročevalec, 9. maj 1945)

človek, ni pa karierist.⁴⁰ Podobno je istega leta sodil pisec mnenja, naj se Košarju izda partijska knjižica: »Marksistično je precej razgledan, ni pa dovolj revolucionaren pri izvrševanju političnega dela kakor tudi strokovnega. Kljub visoki politični zrelosti ni pričakovati, da postane tovariš pravi komunist z revolucionarno energijo.⁴¹ V tem smislu politično mlačni Košar je po univerzitetni čistki pomagal svojemu nekdanjemu profesorju Bradaču ter mu priskrbel potrdilo, s katerim je obvaroval njegovo stanovanje.⁴² Potem ko je Bradaču in njegovi družini neka komisija že dodelila neko luknjo v moščanskem predmestju, je šla njegova hči v protinapad. Ministrstvo za kulturo je marca 1948 izdalo pisno potrdilo s podpisom Jožeta Košarja, ki je Bradača definiralo

40 France Forstnerič in Melita Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar: Humanist in založnik* (Maribor: Obzorja: Mladinski kulturni center, 2000), 58.

41 Ibid., 60.

42 Kopijo dokumenta je prijazno priskrbela Zorka Bradač in jo hrani avtor. Glej tudi Boris Kidrič, »Uredba o zaščiti znanstvenih in kulturnih delavcev federalne Slovenije,« *Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije*, 1/2, št. 35 (1945). Iskriv opis teh dogodkov je objavila Zorka Bradač, *Neslutena moč ljubezni* (Ljubljana: Forma 7, 2001), 48–49.

da bi pripadal kaki politični stranki. Med okupacijo je bil srednješolski inspektor v Ljubljani in kot 'aktivist brez funkcije', kakor pravi sam, povezan z osvobodilnim gibanjem. Zloglasne, proti komunizmu in partizanstvu naperjene spomenice, ni podpisal. Tudi danes ga smemo šteti med pozitivne, čeprav zaradi svojega strokovnega dela, politično ni aktiven.⁴³

Čeprav sta bila tako Milan Grošelj kot Anton Sovre za profesorja nastavljeni v okoliščinah, ki so bile hudo politizirane – izraz je za jugoslovansko klavnico⁴⁴ leta 1945 kar premil – si je težko predstavljati primernejšo izbiro za tisti čas. Grošljevi študenti ob spominu na svojega profesorja še danes opozarjajo na njegov »bleščeči jezikovni čut, neverjetno poznanje strokovne literature, ki jo je občudujoče citiral, ne da bi se zavedal, da je bilo njegovo znanje pogosto še dosti večje od citiranih avtorjev«. ⁴⁵ Njegova intelektualna razgledanost ter vrsta njegovih znanstvenih objav sta postavila standard, po katerem se je oddelek ravnal v prihodnjih desetletjih. Sovre ni bil znanstvenik mednarodnega formata, kot je lahko vehementno zatrdil sam v svoji vlogi za mesto rednega profesorja: »Zvez z inozemstvom nisem imel in jih tudi danes nimam«. ⁴⁶ Kljub temu pa njegovi prevodi ostajajo revolucionarni dosežek. Njegov nekdanji študent se spominja: »To je bil človek, ki je ogromno prispeval za slovensko kulturo. Da imamo antiko v taki meri in tako mojstrsko prevedeno v slovenščino, je njegova zasluga.« ⁴⁷

Pri njegovi izjemni produktivnosti so vsaj nekoliko pomagale tudi ugodne okoliščine, v katerih se je znašel po letu 1945 – in verjetno tudi dejstvo, da je sledil pozivu Osvobodilne fronte h »kulturnemu molku«, k nekakšnemu prostovoljnemu odpovedovanju objavam med okupacijo. Med vojno si je tako nabral vrsto neobjavljenih prevodov. To je mogoče zaslutiti iz njegovega lastnega seznama: »Od 3. aprila 1946 dalje sem izredni profesor za klasično filologijo na univerzi v Ljubljani. V tem času sem izdal več znanstvenih in poljudno-znanstvenih knjig, med njimi *Predsokratike* (307 strani), Lukianove satire (327 strani), *Supplementa ad acta Graeca Chilandarii* (skupno s prof. Mošinom, 100 strani). Poleg tega imam v tisku celotno *Iliado* (450 tiskanih strani), dalje izbor iz Plutarha z naslovom *Veliki Rimljani* (400 tiskanih strani). Vsega sem torej napisal v času demokratske vladavine okoli 1600 tiskanih strani, k čemur mi je prišteti še prevod Platonovih dialogov *Simpozija* in *Iona* za kakih 100 tiskanih strani, kar je vsekakor udarniško! Trenutno prevajam Homerjevo *Odisejo*, ki naj bo dovršena še to leto, v programu pa imam še grško liriko. Za dovršitev tega knjižnega programa mi je ministrstvo za prosveto dovolilo dve leti dopusta.« ⁴⁸ To neverjetno produkcijo je leta 1959 okronal prevod Lukrecija. Sveta knjiga nove materialistične religije s svojimi več kot petsto stranmi ostaja eden najiminennejših prevodov iz antike tega časa, če ne

43 SI-AS 1589 4481, »Vprašalna pola, Milan Grošelj,« 28. maja 1949.

44 Izraz je uporabil Milan Grol, podpredsednik prve jugoslovanske vlade, ki je v avgustu 1945 odstopil s položaja: »To ni država, ampak klavnica!« [*Ovo nije država nego klaonica!*] Glej Djilas, *Rise and Fall*, 27.

45 Gabrovec, »Pot v Emavs,« 10.

46 SI-FF, Anton Sovre, personalna mapa, »Življenjepis,« 20. januar 1951.

47 Rojc, *Pogovori z Alojzom Rebulo*, 47.

48 SI-AS 1589 4483, »Vprašalna pola, Anton Sovre,« 16. marec 1949.

celo stoletja. Z njo se morda lahko kosa le še podobno impozantna izdaja Avguštinovih *Izpovedi* iz leta 1932 – delo istega prevajalca. In prav v tem je bila kleč.

Med mimikrijo in odporom

Oblast je resnično skrbela ravno ta pozabljena, vendar še zdaleč ne odpuščena preteklost, zgodovina, ki se je dogajala pred vznikom nove dobe. Partija je bila upravičeno sumničava do dozdevno dobronamernega, celo klečeplaznega prilagajanja, s katerim so se na nove razmere odzvali tisti profesorji, ki so ohranili svoj položaj. Ta razsežnost je skrita v poročilih tajne policije. Njene »oči«, kot bi ovaduhe označil Herodot,⁴⁹ so podrobno opazovale vsako najmanjšo podrobnost iz akademskega življenja, od dramatične igre moči, povezane z novimi nastavitvami, do precej manj tehtnih vprašanj v zvezi s tem, kateri profesor se je napil na čigavem pogrebu in koga je začel nato zmerjati.⁵⁰ Po mnenju udbovskih analitikov je predvojni liberalec Anton Sovre po vojni postal član »klerikalne skupine« na Univerzi; že sama terminologija je zgovoren znak korenite redefinicije političnega spektra, do katere je prišlo po izginotju desettisočev, ki so jih leta 1945 ubili ali izgnali. »Klerikalci« v fakultetnem svetu so bili po mnenju tistih, ki niso sodili mednje, »zelo močni«: »Saj se morda niti ne dogovarjajo med seboj, razen nekaterih, toda če eden od njih nekaj predlaga, glasujejo vsi za to. Beton so.«⁵¹ Partija se za Sovreta, ki je na univerzo prišel relativno pozno, ni posebej zanimala; morda zato, ker očitno ni imel velikega vpliva v tamkajšnjem administrativnem kolesju. Poskusi, da bi postal predstojnik Slovenskega jezikovnega inštituta, so propadli. »Tak je na primer Inštitut za slovenski jezik. Po Ramovševi smrti je Ivan Grafenauer pospeševal izbor prof. Sovreta za njegovega naslednika kot načelnika tega inštituta. Vidmar ni pristal na to, ker Sovre po stroki ni jezikoslovec in ker so njegov purizem in jezikovna načela za novo slovenščino tako posebni, da bi se jim ostali delavci upirali.«⁵² Morda za sistem ni predstavljal posebne nevarnosti, ker je »zelo malo predaval, deloma ker je bolan, delo-

49 Herodot 1.114.

50 Ovaduho Državne varnosti »Andreju« se je tako zdelo smiselno analizirati prepir med Antonom Ocvirkom in Antonom Slodnjakom v »gostilni na Šmartinski cesti« po pogrebu jezikoslovca Frana Ramovša ter ga v poročilu svojim gospodarjem razdelati do najmanjših podrobnosti. »Po treh urah je prišlo do težkega konflikta med Slodnjakom in Ocvirkom. Bilo je precej pijače in Ocvirk je zopet enkrat izpadel. Pil je pri mizi in hodil še k točilni mizi, verjetno je mešal vino. V takem stanju se je iz njega izlilo, kar je najbrže že dolgo pripravljal. Z nekako grenkobo je govoril, koliko več let je na univerzi kot Slodnjak in je le po dolgih težavah dobil redno profesuro, a ima še sedaj težave. Nato je izbruhnil, da Slodnjak nima pojma o tem, kaj je literatura, da ne zna nobenega jezika in zato ne pozna svetovnih literatur, da ne ve nič, kaj se je v zadnjih štiridesetih letih v svetovnih literaturah zgodilo, in da ve o estetiki toliko kot njegov čevljev.« Nesrečni Slodnjak odkritosrčnemu kolegu seveda ni ostal dolžan. »Očital je Ocvirku podlost in proglasil, da ne bo več sodeloval pri izdaji Slovenskih pesnikov in pisateljev, *Slavistični reviji* in nikjer, kjer bo Ocvirk urednik ali sodelavec. Zelo razburjen je šel. Ker je govoril stoje, udarjal po mizi in zelo kričal, je nastalo na gostilniškem vrtu mučno vzdusje.« SI-AS 1931-II-026 II-050262, »Med slavisti,« 18. september 1952.

51 SI-AS 1931-II-026 II 050269, »Zanimivi pogledi dr. Franceta Bezlaja,« 27. december, 1952.

52 SI-AS 1931-II-026 II 050279, »Josip Vidmar,« 9. februarja 1953, kot je poročal »Andrej«.

ma zaradi svojih velikih prevodov Homerja.« Prav Sovretova odsotnost je bila verjetno ključni del z njim povezane ocene tveganja: »S študenti nima veliko opravka.«⁵³ Milan Grošelj, ki je bil bolj povezan z njimi, je veljal za bolj nevarnega. Sodba Državne varnosti o njegovem obnašanju je bila leta 1951 še zadržano optimistična: »Zanimivejši je dr. Milan Grošelj, ki je sedaj dekan. Izšel je iz kroga krščanskih socialistov. Ima veliko politično zanimanje za dogodke, katere spremlja, govori pa zelo zadržano. Zelo rad potoži nad kakšnimi stvarmi, na drugi strani pa kaže tudi dobršno mero vere in če je postavljen pred konkretne naloge, si zelo vestno in resno prizadeva. Pozna se mu pa krščansko-socialistična oziroma katoliška preteklost.«⁵⁴

Pet let kasneje je bil drug opazovalec precej manj dojemljiv glede »vere«, ki jo je klasični filolog skušal kazati; označil ga je za člana skupine, odgovorne za politično katastrofalno kadrovanje na fakulteti. Kot je navedeno v poročilu, so starejši profesorji pogosto »odločno odklanjali člane ZK in vse politično pozitivne diplomante«⁵⁵ in s tem naredili večino novoizvoljenih asistentov za nič manj kot »politično orožje klerikalcev deloma proti pozitivnim profesorjem, deloma pa proti okolici.«⁵⁶ Kot je opazil pronicljivi agent, je bilo to do neke mere predvsem rezultat niza nesrečnih okoliščin. Po vojni so ta problem namreč »povsem zanemarili«, še več, izbiro univerzitetnih asistentov so prepuščali, *horribile auditu*, »posameznim fakultetam, celo posameznim profesorjem.«⁵⁷ Kljub temu, da se je meču in ščitu partije tolikšna akademska svoboda zdela nekaj nezaslišanega, pa profesorji očitno niso bili istega mnenja. Drugi, morda bolj nepristranski agent je takole zapisal besede arhegeta slovenske umetnostne zgodovine Franceta Steleta, ki se je v pogovoru z Marjanom Mušičem, profesorjem na arhitekturi, pritoževal nad svojo nemočjo pri izbiri asistentov: »V seminarju sem namestil dva komunista [...] To je, mislim, zadosti. Sedaj bi rad, da bi mi dali mir!«⁵⁸ Grošelj ni namestil nobenega, deloma zato, ker ni imel veliko – ali morda sploh ni imel – komunistov med študenti, med katerimi bi lahko izbral. Študentov na oddelku že v izhodišču ni bilo veliko; in zdi se, da perspektivni inženirji človeških duš niso ravno hrepeneli po karieri v klasični filologiji.

To kajpak ni ostalo brez posledic. Grošljevo obnašanje in početje njegove »skupine«,⁵⁹ zakrinkano z občasno vljudnostno gesto do oblasti, je ostalo trn v peti

53 SI-AS 1931-II-026 II 050206, »Poročilo o kontaktu s sodelavcem 'Andrejem,'« 24. september 1951.

54 SI-AS 1931-II-026 II 050206, *ibid.*

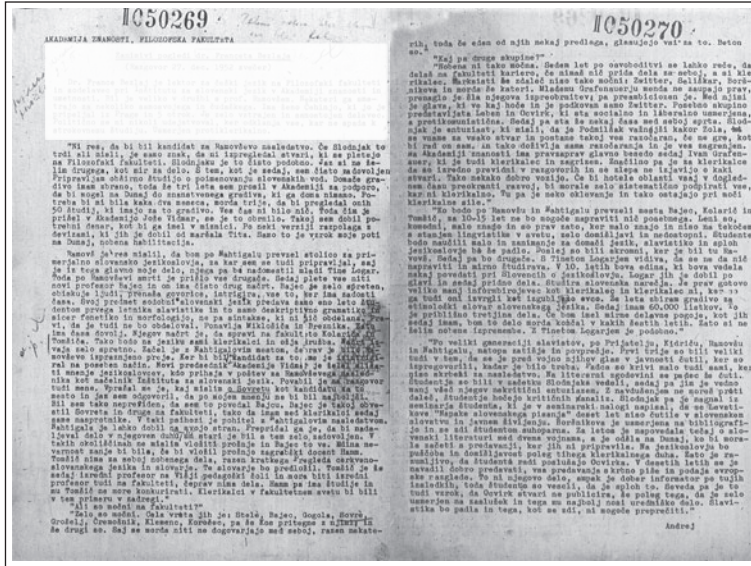
55 SI-AS 1931 1143.27, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco,« 20. marec 1957«. Skupino »klerikalnih elementov med profesorskim kadrom« so v tej točki sestavljali »Dr. Bajec, Dr. Slodnjak, Dr. Grošelj«.

56 SI-AS 1931 1143.27, *ibid.*

57 SI-AS 1931 1143.27, *ibid.*

58 SI-AS 1931-II-026 II-050290, »Drobec o prof. Steletu,« 24. april 1953.

59 Terminologija je po vojni drsela vedno bolj proti levi in »klerikalna« skupina je zdaj zajela že Frana Zwittera, zgodovinarja in predvojnega liberalca, ki so ga Italijani internirali, naposled pa se je pridružil partizanom; SI-AS 1931 1143.192, »Analiza o nosiocima odredjenih negativnih i antisocijalističkih pojava na področju kulturno-umetničkog, obrazovnog, publicističkog i naučnog života,« 10. april 1965.

“Andrej” poroča o “klerikalni” skupini profesorjev na Filozofski fakulteti; vanjo sta očitno sodila tudi Milan Grošelj in Anton Sovre. (27. december 1952; AS 1931-II-026, I150269–70)

Državne varnosti vse do konca profesarjeve kariere. V poročilu, napisanem v srbohrvaščini in očitno posredno centrali v Beogradu dve leti pred njegovo upokojitvijo, je Grošelj ponovno označen kot član močne in zlovesče skupine starejših profesorjev: »Na fakultetu dolazi do izražaja pre svega grupa starih univerzitetnih profesora, koji su klerikalno orijentisani (GROŠELJ dr. Milan, KOS dr. Milko, GRAD dr. Anton, NOVAK dr. Vilko, KOROŠEČ dr. Josip, ZWITTER dr. Franc i drugi), a u stručnom pogledu istaknuti su, pa zato na fakultetu drže neke rukovodeće pozicije. Njihov uticaj na rad ustanove je zato prilično osetan.«⁶⁰ Po mnenju agenta Državne varnosti, ki je v letu 1965 napisal to poročilo, je bil Milan Grošelj celo eden izmed glavnih zlikovcev v tej nevarni tolpi: »Postoje mišljenja, da GROŠELJ u grupi negativnih profesora na filozofskom fakultetu ima uticajnu ulogu.«⁶¹ Skupina si je nesramno prizadevala za dvig strokovne ravni svojih mlajših kolegov: »Grupa nastupa jedinstveno i veoma je teško pobediti nastojanja, koja planiraju. Velikim insistiranjem na stručnom usavršavanju kod mladjih kadrova pokušavaju da ometaju njihov interes za politički rad.«⁶² Danes je težko oceniti prepad med resničnim vplivom profesorja na relativno nepomembnem oddelku, ki je bil vrh tega tik pred upokojitvijo, ter percipirano grožnjo, ki jo je v njem zaznaval totalitarno usmerjen režim. Vseeno pa dokument jasno priča,

60 SI-AS 1931 1143.192, ibid.
61 SI-AS 1931 1143.194, ibid.
62 SI-AS 1931 1143.192, ibid.

da se je za profesorjevim dozdevno neproblematičnim izvrševanjem administrativnih funkcij skrivalo več, kot se je zdelo na prvi pogled.

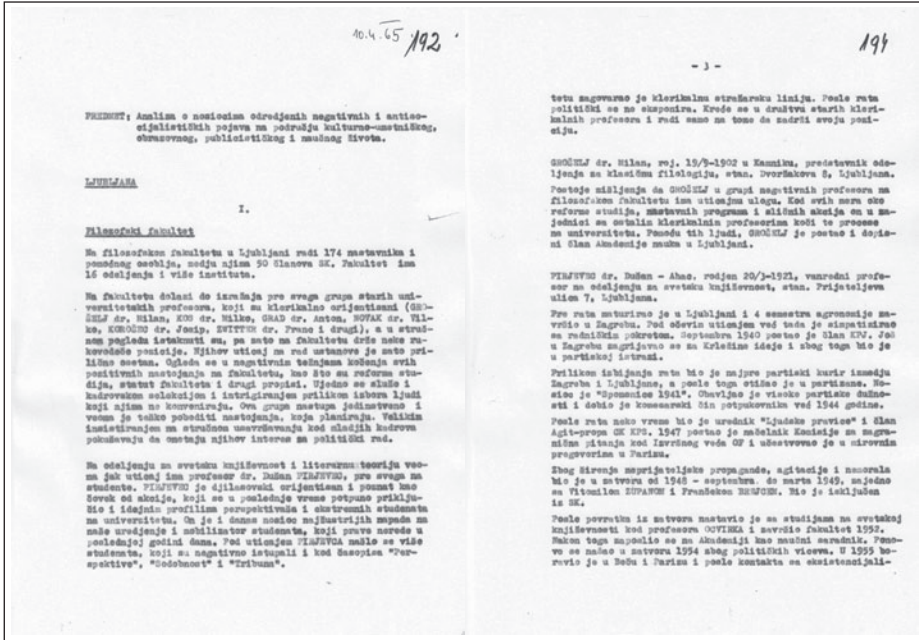
Zanimivo je, da so bili ovaduhi Državne varnosti, ki so se pritoževali nad nesprejemljivim vedenjem Milana Grošlja, obenem tudi skrajno nezadovoljni z obnašanjem Jožeta Košarja, njegovega nekdanjega ocenjevalca. Košar se je medtem preselil v Maribor, kjer je postal ravnatelj klasične gimnazije in urednik revije ter založbe. Glede na »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco« iz leta 1957 je bilo njegovo vedenje vse prej kot zgledno:

Poglejmo na primer Nova obzorja, ki izhajajo v Mariboru. Revijo bi morali vzdrževati štajerski kulturni delavci. Toda odgovorni urednik Jože Košar, bivši krščanski socialist, sedaj sicer član ZK, je s pomočjo svojih osebnih znancev pritegnil krog sodelavcev predvsem iz vrst bivših krščanskih socialistov in pa takih kulturnih delavcev, ki zaradi svojega negativnega odnosa do naše družbene stvarnosti niso nikjer mogli nastopati. Tako Tone Vodnik, znani KS, v Ljubljani ni uspel tiskati svojih pesmi. Poslal jih je 'Obzorjem', ki so jih objavila na prvi strani. Udovič [pesmi] v 'Naši sodobnosti' ni hotel objavljati, »da ne bi Boris Zihelr pasel svojih oči na njih«, zato jih je poslal v Maribor. Ko so začeli v 'Obzorjih' sodelovati še Janez Gradišnik, Boris Pahor, Rebula Lojze, se je otrdila vez med 'Obzorji' in Kocbekovim krogom krščanskih socialistov. Zaradi takih sodelavcev pa drugi kulturni delavci, kot na primer Miško Kranjec, niso pripravljene sodelovati v 'Naših obzorjih', ker ne želijo objavljati svojih imen v družbi z negativnimi kulturnimi delavci. Tako je linija 'Novih obzorij', za katero odgovarja Košar, vse prej kot napredna. Košar sam pravi, da vlada v 'Novih obzorjih' mnogo bolj svobodna in demokratska smer kot v drugih revijah. To zaslugo pripisuje sebi. Znano je tudi, da Košar pravi, da je kulturno delo v Mariboru mnogo manj kontrolirano kot v Ljubljani, ki je nekak center kulturnega življenja. Zavest, da so v Mariboru na periferiji, pa jim daje možnosti, da so v kulturnem delu mnogo bolj svobodni, ker se jim ni treba podrežati cenzuri političnih in kulturnih voditeljev. Ko Košar forsira v 'Obzorjih' tako linijo, izrablja svoje članstvo v ZK in poznanstvo s tovarišem Majhnom, katerega na splošno sicer obvešča o kulturnih problemih, podrobnosti pa seveda zadrži zase.⁶³

Referat, ki so ga prebrali na »strokovnem« seminarju o »sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, je med zaskrbljenim občinstvom ovaduhov vzpodbudilo živahno razpravo. Poročevalec iz Maribora, ki je bil očitno odgovoren za Košarjev problem, se je skušal pred tovariško kritiko plaho zagovarjati: »Da so v uredniškem odboru založbe in Novih obzorjih predvsem krščanski socialisti, se ne bi popolnoma strinjal. Večina je komunistov, drugo pa je, če so oni prej bili krščanski socialisti. V odboru so tudi naši vidni predstavniki kot Majhen, Ledinek, ki pa ne morejo imeti takega pregleda nad prevodi, knjigami, in gre tako marsikaj mimo njih.«⁶⁴ Dodal je, da

63 SI-AS 1931 1143.15–16, »Referat o sovražni dejavnosti med kulturno prosvetno inteligenco«, 20. marec 1957.

64 SI-AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu«, 20. marec 1957. Kot je razvidno iz dokumenta, je bil za mariborsko dogajanje pristojen Zvone Brodarič, v diskusiji pa so sodelovali še neki Kotnik (Novo mesto), Tone Turnher, Zdenko Roter, Čerin (Kranj), Zoran Mihelj (Koper), Milica Strgar, Boris Mužič (Ljubljana), Franc Lukač (Celje), Troha (Koper), Zupanc (Murska Sobota), Dane Ahačič, Kenda (Ptuj), Franc Kroupa, Joco Marjek (Kranj) in Tone Peterca.

Strani iz Udbine "Analize o nosilcih določenih negativnih in antisocialističnih pojavov na področju kulturno-umetniškega, izobraževalnega, publicističnega in znanstvenega življenja," spisane leta 1965; poročilo se pritožuje nad "krščanskim socialistom" Milanom Grošljem, "nekdanjim krščanskim socialistom" Jožetom Košarjem in drugimi perečimi problemi (AS 1931, 1143).

je hotel že pred časom ukrepati proti Košarjevi samopašnosti, vendar si tega preprosto ni mogel privoščiti: »Mi smo mislili stvari o prof. Košarju in Novih obzorjih dati tudi v Bilten, pa ne bi uspeli. Košar je poznan kot najboljši v Mariboru. Sigurno bi naleteli na intervencije OK, kar pa ne bi bilo zaželeno in zato le poročamo.«⁶⁵

Iz čisto drugačnih razlogov pa nad Košarjevo vlogo v Mariboru niso bili pretirano navdušeni tisti dijaki, ki jih je Košar kot ravnatelj zaradi drugačnega političnega prepričanja izključil z gimnazije. Po mnenju enega izmed njih, kasnejšega igralca Poldeta Bibiča, je bil Košar neke vrste »Dr. Jekyll in Mr. Hyde«, ki se je do političnih disidentov zdaj vedel tako, zdaj spet drugače.⁶⁶ Dejstvo ostaja, da je zbirka knjig »Iz antičnega sveta«, ki jo je Košar začel v svoji založbi, postala eden izmed temeljev klasič-

65 SI-AS 1931 1143.59, »Diskusija po referatu,« 20. marec 1957.

66 Polde Bibič je izraz zapisal v pismu, ki sta ga objavila Forstnerič in Forstnerič Hajnšek, *Jože Košar*, 64–78. Med dijaki, ki jih je Košar izključil z gimnazije, so bili Polde Bibič, bodoči igralec; Jože Pučnik, bodoči disident in ključna figura slovenske osamosvojitve; ter Peter Božič, bodoči pisatelj.

ne tradicije v obdobju, ki je sledilo.⁶⁷ Morda lahko pritisk iz tajnih ovaduških poročil, podobnih zgoraj omenjenemu, lahko vsaj deloma osvetli to nihanje med strahom in pogumom ter razloge za kontroverzne in dozdevno nedosledne politične metamorfoze, ki so zaznamovale tako njegovo življenje kot tudi njegov čas.

Peščica vsemogočnih

Pri interpretaciji fragmentarnih drobcov iz partijskih dokumentov se včasih zdi, da imamo pred seboj – če le rahlo prikrojimo antično metaforo – drobtinice z bogato obložene mize slovenskega Centralnega komiteja.⁶⁸ Po padcu berlinskega zidu se je začela partija strateško umikati in množično uničevati dokumente, ki jih je ustvarila njena tajna policija. Ko je leta 1990 na njeno mesto prišla nova, demokratično izvoljena vlada, je lahko le ugotovila, da so najobčutljivejši arhivi v glavnem izpraznjeni.⁶⁹ Z gradivom je treba zato ravnati z določeno previdnostjo, ki pa je klasičnim filologom razmeroma domača in so je pri svojem delu že vajeni. Pomen teh virov je, kot bi morda rekel Arnaldo Momigliano, prav v opozorilu, ki ga vsebujejo; predvsem ne smemo nikoli domnevati, da ni nekaj, kar je izgubljeno, nikoli obstajalo.⁷⁰

67 V zbirki je do padca berlinskega zidu v letu 1989 izšlo sedemindvajset prevodov, in sicer: 1) *Pisma Plinija Mlajšega* (Fran Bradač, 1962); 2) Ajshilov *Vklenjeni Prometej* (Kajetan Gantar, 1962); 3) Evripidove *Medeja*, *Hipolit* in *Ion* (Fran Bradač, 1962); 4) Vergilijevi *Bukolika* in *Georgika* (Fran Bradač, 1964); 5) Vergilijeva *Eneida* (Fran Bradač, 1964); 6) Platonov *Protagora* (Marijan Tavčar, 1966); 7) Horacijeve *Pesmi: izbor* (Kajetan Gantar, 1966); 8) Senekova *Pisma prijatelju* (Fran Bradač, 1966); 9) Tacitovi *Anali* (Fran Bradač, 1968); 10) *Anakreontika ali pesmi o vinu in ljubezni* (Jože Mlinarič, 1968); 11) Platonov *Faidros* (Fran Bradač, 1969); 12) Cezarjeva *Galska vojna* (Janez Fašalek, 1970); 13) Plavtov *Amfitruo* (Kajetan Gantar, 1970); 14) Plavtov *Hišni strah* (Kajetan Gantar, 1971); 15) Ciceronovo *Največje dobro in največje zlo* (Fran Bradač in »Tone Ločnikar«, psevdonim Jožeta Košarja, ki je očitno dokončal prevod po Bradačevi smrti 1. maja 1970); 16) Plutarhov *Aleksander Veliki* (Marijan Tavčar, 1973); 17) Propercijeve *Pesmi* (Jože Mlinarič, 1973); 18) Sofoklova *Antigona* (Kajetan Gantar, 1974); 19) Evripidove *Trojanke* (Marijan Tavčar, 1975); 20) Evripidova *Elektra* (Marijan Tavčar, 1978); 21) Platonov *Sofist* (Valentin Kalan, 1980); 22) Platonov *Kratil* (Marijan Tavčar, 1980); 23) Platonovi *Zakoni* (Jože Košar, 1982); 24) Teokritove *Idile* (Kajetan Gantar in Jože Mlinarič, 1982); 25) Sofoklova *Elektra* (Kajetan Gantar, 1985); 26) Terencijev *Evnuh* (Kajetan Gantar, 1987); 27) *Zgodovina Langobardov* Pavla Diakona (Fran Bradač, Bogo Grafenauer in Kajetan Gantar, 1988). Zgornje številke niso nujno enake natisnjenim v knjigah; Košar je umrl 21. maja 1982 in njegovi nasledniki so jih nekoliko pomešali.

68 Prim. TGF III (Radt) T112 a–b; Atenaj 8.347e.

69 Izginotje slovenskih arhivov je med drugim podrobno popisala Tamara Kotar, »Slovenia,« v *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, ur. Lavinia Stan (London: Routledge, 2009), 211. Epohalno uničenje arhivskega gradiva – za kar sicer slovenski kazenski zakonik predvideva zaporno kazen – se je zgodilo nekako mimogrede, ne da bi se zaradi tako brutalnega odnosa do kulturne dediščine komu skrivil las na glavi; nasprotno, človek, ki je vodil to arhivsko razdejanje, je leta 2009 dobil visoko državno odlikovanje.

70 Arnaldo Momigliano, *The Development of Greek Biography* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, razširjena izdaja 1993), 32.

Kljub fragmentarnemu značaju pa antični viri razkrivajo veliko pomembnih drobcev o svojem času in ljudeh, ki so jih ustvarili – in podobno velja za arhivske ostanke komunistične partije. Ena od podrobnosti, ki se izrisuje z njihovo pomočjo, je raznolikost pristopa k polaščanju oblasti. Načini, na katere so se partije po različnih evropskih državah lotile univerz, so bili različni. John Connelly je pokazal, kako se zgodba Vzhodne Nemčije razlikuje od poljske izkušnje – in kako je ta spet drugačna od tiste, ki jo je doživela Češka; Tolstoj bi suho ugotovil, da so si vse demokracije podobne, medtem ko je vsaka totalitarna država totalitarna na svoj način. Podobno so se tudi slovenski profesorji soočali s svojim lastnim zatiranjem – in se nanj odzivali po svoje. Zdi se, da so bili kot celota s svojo držo manj učinkoviti od svojih poljskih kolegov; da pa so bili v svojem ravnanju marsikdaj bolj načelni od tistih v Nemški demokratični republiki. Hrbtenica ter vpliv poljskih profesorjev in šibkost vzhodnonemških sta imeli korenine v istem zgodovinskem trenutku – v ravnanju njihove skupnosti med drugo svetovno vojno, ki je bila ključna tudi za poznejše odnose v slovenskem akademskem prostoru. Seveda je to zgolj vtis, težko je delati natančnejše primerjave; za razliko od omenjenih držav Slovenija še vedno čaka na podrobno študijo o akademskem odporu pred partijskim polaščanjem oblasti po drugi svetovni vojni.⁷¹

Vendar pa že ob pogledu na usodo posamezne discipline lahko prepoznamo nekaj podobnosti, ki se raztezajo čez ves vhodni blok. Zgoraj obravnavani viri razkrivajo strategijo, ki jo je mogoče opaziti tudi drugje. Koncept »kirurškega terorja«, kakršnega so občutili Fran Bradač in njemu podobni, najdemo tudi v drugih državah, kjer si partija zaradi pomanjkanja zvestih kadrov ni mogla privoščiti odkritega spopada s profesorji. Načelo je jedrnato izrazil poljski minister za šolstvo Stanisław Skrzyszewski, ki je iskreno predlagal uporabo »istega modela kot v ostalih ljudskih demokracijah, namreč odstranitev 'reakcionarnih glav' [głowka] z vseh univerz«,⁷² s čimer bi temeljito prestrašili preostale. Isti minister se prav tako ni obotavljal načrtno oblatiti slovesa odstranjenih profesorjev, s čimer je skušal upravičiti nujnost njihove odstranitve. Češki primer po drugi strani kaže, kako je bila zgodnja upokojitev priljubljen način, s katerim se je partija znebila profesorjev, ki »niso imeli političnih ali ideoloških predpogojev za nadaljnje delovanje na univerzi.« Pomanjkanje akademskih predpogojev seveda ni predstavljalo ovire za tiste, ki so prišli za njimi.⁷³

Podobno kot njihovi vzhodni kolegi tudi slovenski profesorji kot skupnost niso prostovoljno sprejeli komunizma; pred njim so preprosto kapitulirali.⁷⁴ Partijskim na-

71 Srbski model je na primeru beograjske univerze zgoščeno opisal Cvetković, *Između srpa i čekića*, 486–493; prim. tudi Dragomir Bondžić, »Politički progon studenata Beogradskog univerziteta 1945–1948,« *Hereticus* 5, št. 1 (2007), 119–136.

72 Stanisław Skrzyszewski, kot ga citira John Connelly, *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000), 73.

73 *Ibid.*, 129–31.

74 *Ibid.*, 117.

Tabela I

PZE	Prvi posl.	Prvi posl.	Drugi posl.	Profes. posl.	Prvi posl.	Drugi posl.	Študijski posl.	Študijski posl.	Študijski posl.	Študijski posl.	Študijski posl.	Študijski posl.	Σ	ZKS	% mes
1 filozofija	1	2							10	34			8	5	16
2 sociologija	2		1	1					1	1			6	2	6
3 pedagogika	1	3	1						1	4			10	3	30
4 psihologija	3	2	3					1	2	12	1		24	10	51
5 zgodovina	5	1	1						2	1	1		11	6	21
6 umetnost zg	3		1						2	1			8	4	50
7 esthetologija		1	1									3	5	1	20
8 etnologija		1							1	2			4	2	33
9 geografija	3	3	2				1	1	4	3			17	5	28
10 slavistika	6	1	5	3		8			2	7	1		33	13	39
11 romaniistika	1	1	3		1	8			1	4			19		
12 germanistika	2		2	3		14			3	2			26	4	47
13 klasič. beseda		2					1			1			4		
14 svetov. književ.	2								1	2			5		
15 orientalistika	1						1			1			3		
16 mitologija	1	2							1	1			5		
17 REKONSTRUKCIJA					2								2		
	31	19	20	7	3	32	2	19	50	7			190		

(1: 30) x 7 = 57:50 študijski št. 724

Študijski št. 21. 5. 1976 x 5 = 25:30

17
Študijski št. *

Odstotek partijcev med profesorji na Filozofski fakulteti, po analizi Janka Pleterskega iz leta 1976; pomembni oddelki so imeli tja do dve tretjini partijcev, marginalni nobenega.
(AS 1589-IV-328, 1820)

črtom so se upirali na različne načine in njihov odpor ni ostal prikrit. Tito je bil do univerz skrajno nezaupljiv in se je še konec leta 1952 pritoževal zaradi »ljudi s starim pojmovanjem, ki več škodujejo, kakor koristijo [...] Ponekod, kot na primer na univerzah, se posamezni profesorji močno upirajo novim socialističnim oziroma marksističnim pojmovanjem v pouku. Skušajo še nadalje vrivati stare pojme in tako ovirajo pravilni razvoj naše socialistične kulture«. ⁷⁵ Njegove besede potrjujejo zgoraj predstavljeni sočasni dokumenti tajne policije. Milan Grošelj in Anton Sovre sta bila očitno med tistimi, ki se niso zmogli dovolj hitro znebiti starih konceptov in so vztrajali v zapletenem plesu vtisov, kjer so skušali hkrati ohraniti ideološko sprejemljivo fasado in hkrati obvarovati nekaj minule avtonomije.

Njun boj je bil deloma uspešen, vendar je njuna zmaga primerljiva s Pirovo. Relativna otoplitev, ki jo je dočakala ljubljanska klasična filologija po letih odkritega in sistematičnega uničevanja stroke v poznih štiridesetih, ⁷⁶ je deloma temeljila na dejstvu,

⁷⁵ Aleš Gabrič, »Ustanovitev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja,« *Prispevki za novejšo zgodovino*, 37, št. 2 (1997): 43–44.

⁷⁶ David Movrin, »*Gratiae plenum*: latinščina, grščina in Informbiro,« *Keria: studia Latina et Graeca* 12, št. 2–3 (2010).

da je klasična filologija kot študijsko področje postajala vedno bolj obrobna. V šolah so iz predmetnikov najprej odstranili grščino, ki ji je hitro sledila še latinščina; posledično tudi študentov na univerzi kmalu ni bilo več dosti. V osemdesetih letih je na ljubljanskem Oddelku za klasično filologijo, edinem v državi, diplomiral približno en študent na leto. Težko je oceniti relativno pomembnost različnih strok v očeh partijskih ideologov – a če je mogoče sklepati po skrbno zabeleženem odstotku partijcev na posameznih oddelkih, klasična filologija ni sodila ravno med njihove prioritete; precej bolj so jih zanimale filozofija, sociologija in zgodovina.⁷⁷

Ne glede na vse podobnosti med različnimi državami pa vseeno ostaja tudi temeljna razlika. Spremembe, ki so se po letu 1945 pokazale v ljudskih demokracijah Srednje in Vzhodne Evrope, so se odvijale pod budnim očesom vseprisotnih »sovjetskih ekspertov«. Ti niso vselej igrali odločilne vloge, vendar so bili vedno tam, pripravljeni poročati, kadar so stvari zašle s prave poti.⁷⁸ V Sloveniji je bilo drugače in težko se je izogniti razmišljanju o »samosovjetizaciji«, s katero zgodovinarji včasih označujejo različne stopnje politične izvirnosti v državah Vzhodnega bloka. Čeprav so jugoslovanski komunisti o Sovjetih ves čas razmišljali, je bili njihov zgled predvsem oddaljen navdih, težavni predmet katulovskega občutja sovražne ljubezni iz distiha *Odi et amo*. Ukrepe so v resnici načrtovali in izpeljali domačini. V tem kontekstu je treba razumeti tudi centralistične težnje Beograda, saj so tudi tam ravno Slovenci zasedali glavne položaje.⁷⁹ Ta avtoagresija je prispevala k nenavadno morečemu vzdušju, kot ga je denimo opisal slovenski pisatelj, ki se je leta 1957 preselil v Kanado:

Odhajali smo pač zaradi peščice vsemogočnih ljudi s policijskimi nagoni, zaradi zdirganih lovecv na ljudi, ki so v vsakem mimoidočem državljanu videli sumljivo osebo in sovražnika državne varnosti. Ali so s tem čudnim početjem opravičevali svoje posebne, imenitno založene trgovine? ... To, da so bili ti ljudje domačini, Slovenci kot ti

77 Seznam, ki ga je zgodovinar in partijski aktivist Janko Pleterski poslal Centralnemu komiteju v letu 1976, daje odstotke komunistov med osebjem – marljivo izračunani na eno decimalno natančno – v naslednjem redu: filozofija 62,2 odstotkov, sociologija 66,6 odstotkov, pedagogika 30,1 odstotkov, psihologija 41,7 odstotkov, zgodovina 54,5 odstotkov, umetnostna zgodovina 50,0 odstotkov, arheologija 20,0 odstotkov, etnologija 50,5 odstotkov, geografija 29,4 odstotkov, slovanski študiji 39,4 odstotkov, germanistika 15,4 odstotkov. Naslednji – večinoma majhni – oddelki niso mogli pokazati niti enega komuniste: romanistika, klasična filologija, svetovna književnost, orientalski študiji, muzikologija. Z izjemo romanistike noben izmed teh oddelkov ni zaposloval več kot pet ljudi. Glej AS 1589-IV-328, 1820, »Analiza oz. ocena o delovanju Filozofske fakultete« 1. julij, 1976. Za osebno pričevanje prim. Primož Simoniti, »Geist und Wissenschaft im politischen Widerstand in Slowenien,« v *Geist und Wissenschaft im politischen Aufbruch Mitteleuropas*, ur. Meinrad Peterlik in Werner Waldhäusl (Dunaj: Böhlh, 1991), ter Kajetan Gantar, *Utrinki ugaslih sanj in Zasilni pristanek* (Ljubljana: Slovenska matica, 2005 in 2012).

78 John Connelly, *Captive University: the Sovietization of East German, Czech and Polish higher education, 1945–1956* (Chapel Hill: University of North Carolina Press), 50–57.

79 Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Mitja Ribičič, Stane Dolanc, in Sergej Kraigher; tudi Tito je bil otrok hrvaškega očeta in slovenske matere. Prim. Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 339–341; 407.

in jaz, ki so se obnašali kot slovensko govoreči gestapovci ... me še zmeraj žalosti, mi jemlje spanje in me tlači kot mora ...⁸⁰

Jan T. Gross in John Connelly sta stalinizem definirala kot nenapisane knjige, neizvedena predavanja, neizgovorjene ideje in nikoli podeljene akademske nazive.⁸¹ Ko govorimo o klasični filologiji, bi zraven lahko dodali neprevedena besedila. V Sloveniji ni v letu 1989, ko je padel berlinski zid, izšel niti en nov prevod iz latinščine ali grščine. Tisti, ki so izšli pred tem, so bili v pretežni meri delo peščice prevajalcev. To zgovorno in simptomatično stanje je bilo posledica desetletij presenetljivo učinkovite politike izganjanja latinščine in grščine iz osnovnega in srednjega izobraževanja; ta je v končni analizi pripeljala do zdesetkanja stroke na univerzitetni ravni. To je pomenilo, da so se le redki klasični filologi upali spoprijeti z antičnimi avtorji; še redkejši so zmogli nato objaviti smiseln prevod. Ko je ideološki pritisk popustil, se je začelo stanje drastično spreminjati. V zadnjih desetletjih⁸² smo priče novemu valu prevodov klasičnih del; večinoma so delo mladih prevajalcev, ki so se svoje obrti naučili po političnih spremembah. Prav njihovi novi prevodi pa hkrati pričajo o velikanski kulturni praznini desetletij, ki so minila v skorajda sizifovskem naporu, kot bi pripomnil T. S. Eliot,

da bi povrnili, kar je bilo izgubljeno
in najdeno in izgubljeno spet in spet; in zdaj, v razmerah,
ki se zdijo nenaklonjene. A morda ni to ne dobiček ne izguba.
Nam ostane samo trud. Ostalo ni naša stvar.⁸³

80 Ivan Dolenc, ki ga citira Alenka Puhar, »Zapis z bodečo žico: Nekaj obveznih likov na temo po-vojne represije« v *Kultura in politika*, ur. Mateja Jančar (Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika, 2007), 141. Dolenc je bil star dvaintrideset let, ko je emigriral; leta 2006 je umrl v Kanadi.

81 Connelly, *Captive University*, 143.

82 Osupljiv panoramski pregled skoraj šestdesetih klasičnih prevodov, ki jih je v Sloveniji naplavil en sam *lustrum* (2006–2011), je objavila Nada Grošelj, »Pregled prevodov antične književnosti za obdobje 2006–2011,« Bukla 69, september 2011, dostopno tudi na spletu. Med obravnavanimi prevajalci mlajše generacije so Jan Ciglencečki, Matej Hriberšek, Jelena Isak Kres, Jera Ivanc, Gorazd Kocijančič, Marko Marinič, Neža Sagadin, Brane Senegačnik, Maja Sunčič, in Barbara Zlobec Del Vecchio.

83 Iz *Štirih kvartetov*, s poklonom Petru Greenu. – Uporabljene arhivske zbirke: SI-AS 1589, Arhiv Republike Slovenije, Fond CK ZKS; SI-AS 1931, Arhiv Republike Slovenije, Fond RSNZ; SI-FF, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani; SI-ZAL LJU 696, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fond Univerzitetnega komiteja ZKS; SI-ZAMU IV, Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani, Fond rektorata.

*Summary****Fran Bradač, Milan Goršelj, and Anton Sovre: Classics at the University of Ljubljana after 1945******David Movrin***

Interpreting the fragmentary evidence from the Party documents sometimes feels like observing the crumbs from the great banquet of the Slovenian Central Committee, to use the ancient metaphor. After the fall of the Berlin Wall, the retreating Party started a large-scale destruction of files created by its secret police. When the new government was elected in April 1990, it could only ascertain that the archives were for the most part empty. The caveats that apply are consequently strangely familiar to classicists. The value of the evidence lies, in the words of Arnaldo Momigliano, mainly in the warning it contains, and one should never assume that what is lost never existed. Yet despite their fragmentary character, ancient sources reveal quite a bit of information about their makers – and so do the Communist Party's leftovers. The ways institutions of higher education in Central and Eastern Europe were subjugated after the Communist takeover were far from identical. John Connelly has shown how the East German story is rather different from the Polish one – which in turn differs from the Czech experience. Similarly, Slovenian professors – Fran Bradač, Milan Grošelj, Anton Sovre, and others – faced their own type of oppression. Their opposition seems to have been less effective than that of their Polish colleagues, yet often more principled than that shown by their counterparts in the German Democratic Republic. The authority of the former and the weakness of the latter goes back to World War II, a defining moment for the future power relations in Slovenian academia as well.

Like their colleagues in the Eastern Bloc, Slovenian professors as a community did not accept Communism willingly – rather, they capitulated to it. Their resistance to the designs of the Party took several forms and did not remain hidden. Tito was deeply suspicious of the universities and in 1952 complained of “people with old conceptions who do more harm than good,” university professors who “fiercely resist the new socialist and Marxist teaching conceptions.” His words are confirmed by the contemporary secret police documents. Milan Grošelj and Anton Sovre, who seem to have been among those unable to shed their old conceptions, apparently played a difficult game of keeping up ideologically acceptable appearances while striving to preserve some bygone autonomy. Their struggle was at least partially successful, but their victory was a Pyrrhic one. The relative lack of restrictions enjoyed by Department of Classical Philology in the decades that followed the years of unprecedented destruction – between 1945 and 1950 – was based on the fact that Classics as a field of study became increasingly marginalised.